

PIOTR SZALSA

WIEDŃ

NIEZNANE FAKTY Z ŻYCIA ZOFII LISSY  
I JEJ NAJBLIŻSZEJ RODZINY

W marcu 2020 r. zakończyłem realizację filmu dokumentalnego poświęconego wybitnym Galicjankom, których życie lub działalność zawodowa związane były z Wiedniem<sup>1</sup>. Zalicza się do nich, urodzona we Lwowie, wybitna muzykolożka Zofia Lissa. Możliwość przeprowadzenia przy tej okazji licznych kwerend w archiwach polskich, austriackich oraz ukraińskich pozwoliła zgromadzić wiele dokumentów, które w filmie wykorzystać zdołałem tylko w niewielkim zakresie. Niniejsza praca daje więc możliwość pełnego przedstawienia informacji i dokumentów, które podczas przygotowań do realizacji filmu na temat Zofii Lissy udało się zebrać.

Publikowane dotychczas biogramy Zofii Lissy podają, że urodziła się ona dnia 19 X 1908 r. we Lwowie. Tymczasem w zbiorach Archiwum Państwowym Akt Dawnych w Warszawie (dalej cyt. AGAD) znajduje się akt jej urodzenia, który poniżej przytaczam w całości:

L.P. 1319.

Urodzenie – 19 paźdz[iernika] 1905 Lwów. Ul. Korálnicka<sup>2</sup> 6.

Dzień nadania imienia – 21 paźdz[iernika] 1905 Lwów. Ul. Korálnicka 6.

Imię dziecięca: Zosia [sic!]. Płeć – żeńska. Urodzenie: ślubne.

Imię i nazwisko ojca, jako też jego stan, zatrudnienie i miejsce zamieszkania – Noa vel Noach Lissa – c. i k. fotograf nadworny we Lwowie, żonaty.

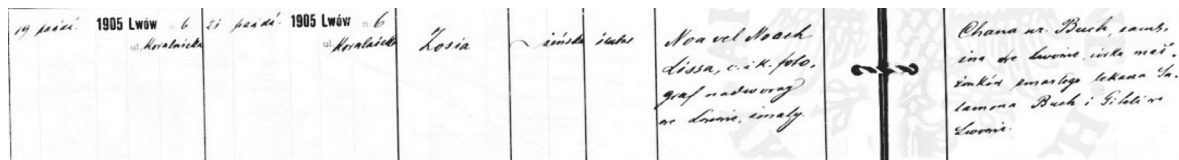
Imię i nazwisko matki, jej stan i zamieszkanie, jako też jej nazwisko, zatrudnienie i miejsce zamieszkania jej rodziców – Chana ur. Buch zamieszkała we Lwowie, córka małżonków – zmarłego lekarza Salomona Bucha i Giteli we Lwowie.

1 *Wielkie Galicjanki, czyli ze Lwowa do Wiednia / Grosse Galizierinnen oder – von Lemberg nach Wien*, film dokumentalny, 125 min. Producent TAKT Polsko-Austriackie Stowarzyszenie Kultury, Wiedeń 2020. Film realizowany w ramach Roku Kulturalnego „Austria–Ukraina”.

2 Ulica Korálnicka we Lwowie, obecnie ul. Wołoszyna.

Własnoręczny podpis z wymienieniem zatrudnienia i miejsca zamieszkania kumów lub świadków, sandeka lub szamesa Izydor Buch rewident c.k. kolei państw. we Lwowie. Filip Buch agent kolei w Wiener Neustadt<sup>3</sup>. Akuszerka – L. Bum. We Lwowie.

Uwaga: Rodzice zaślubieni we Lwowie dn. 1 marca 1898 – wedle ks[ięgi] zaślub[in] z r[oku] 1898 str. 68, poz. 68<sup>4</sup>.



Il. 1. Akt urodzenia Zofii Lissy



Il. 2. Dom urodzin Zofii Lissy przy ul. Koralnckiej 6 we Lwowie (fotografia współczesna autora)

Odszukany akt urodzenia Lissy uzupełnić możemy drugim nieznanym wcześniej dokumentem notarialnym, czyli aktem ślubu rodziców:

L.P. 68.

Noa vel Nojach Lissa, rodem z Żytomierza, Wołyńskiej Guberni w Rosyi, fotograf, zamieszkały we Lwowie przy ul. Karola Ludwika n[r] 3., syn Szajego Lissa, kupca i rzekomo tegoż ślubnej małżonki Rebeki Lissa, ur. w Uładowce w Rosyi wspólnie zamieszkałych. Wiek: 27 lat i 8 i 1/2 miesięcy. Stan wolny.

- 3 Izydor i Filip Buch to krewni Chany Buch, niewykluczone, że jej bracia. O Izydorze wiadomo, że mieszkał we Lwowie przy ulicy Jachowicza 16 (obecnie Akademika Romana Kuczery), zob.: *Księga Adresowa Król. Stól. Miasta Lwowa*, opr. i wyd. Franciszek Reichman, t. 17, Lwów 1913, s. 52. Izydor Buch był wieloletnim, szanowanym i odznaczanym urzędnikiem kolei cesarskich, o czym informuje gazeta *Reichspost* 24 (1917) nr 408 z 17 IX, s. 4. Jego nazwisko widnieje też na listach osób, które w roku 1914 uciekały przed wojskami rosyjskimi ze Lwowa do Brna, por.: *Księga pamiątkowa i adresowa wygnańców wojennych z Galicji i Bukowiny 1914–1915 oraz Album pamiątkowe*, cz. 3, *Prowincja i Bukowina*, opr. „według planu” Antoniego Chmurskiego, Wiedeń 1915.
- 4 AGAD, Księgi metrykalne gmin wyznania mojżeszowego z terenów tzw. zabużańskich, 1789–1943, *Księga urodzin izraelskiego okręgu metrykalnego miasta Lwów na rok 1905*, sygn. 2002, s. 68.



W zbiorach Archiwum uczelni znajduje się m.in. kilka, wypełnionych przez Lisę w l. 1950–72, kwestionariuszy osobowych<sup>7</sup>. Ich lektura ujawnia nieścisłości co do danych związanych zarówno z jej życiem, jak i karierą zawodową. W stosunku do informacji zawartych w akcie urodzenia, w kwestionariuszach tych jedna informacja nie ulega nigdy zmianie – jest nią niezgodna z prawdą data roku urodzenia: 1908.

I tak np. w kwestionariuszu z roku 1962 znajduje się zapis o polskiej narodowości ojca i spolszczona wersja imienia, które pojawiło się w dokumentach austriackich – Mikołaj. Pojawiają się też skąpe dane na temat losu rodziny w latach trwania I wojny światowej. W kwestionariuszu z roku 1950 Lissa informuje mianowicie, że jej rodzina przebywała w Wiedniu od roku 1914 do 1919<sup>8</sup>, zaś ojciec walczył w tym czasie w armii austriackiej na froncie włoskim. W naddunajskiej stolicy dziewczynka miała chodzić do szkoły powszechnej i ją ukończyć, a w roku 1919, po powrocie wraz z rodzicami do Lwowa, rozpocząć miała naukę w Gimnazjum im. Królowej Jadwigi oraz w Konserwatorium Muzycznym (fortepian i organy)<sup>9</sup>. Okazuje się jednak, że np. w sprawozdaniu wspomnianego Gimnazjum z tego okresu nazwisko Zofii Lissy nie figuruje w spisach uczennic żadnej z klas<sup>10</sup>.

Z dostępnych dzisiaj zapisów archiwalnych, związanych z pobylem rodziny w Wiedniu w latach Wielkiej Wojny warto przytoczyć dane, które wynikają z dokumentu meldunkowego, a które mówią, że Nicolaus–Noa Lissa, ur. 12 VI 1870 r. w Uławowce, przebywał wraz ze współzameldowaną małżonką Anną ur. 11 V 1874 r.<sup>11</sup> i współzameldowaną Sopią (dziecko) ur. 19 X 1905 r. pod adresami meldunkowymi: Steinfeldergasse 28 w podwiedeńskim Mödling i Glasergasse 5/28 w 9. Dzielnicy (6 X 1914–7 V 1915), oraz Speisingergasse 30/2 w 13. Dzielnicy (7 V 1915–28 XII 1915), po czym nastąpiło wymeldowanie do Lwowa<sup>12</sup>. Warto zwrócić uwagę, że pod adresem w Mödling mieścił się sierociniec, w którym umieszczano także m.in. rodziny uciekinierów z Galicji<sup>13</sup>.

Fakt powrotu Noa Lissy do Lwowa na przełomie roku 1915 i 1916 potwierdza informacja, którą przeczytać można w *Kurierze Lwowskim* ze stycznia 1916 r.:

7 Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego,teczka sygn. WG-prof. 1 115. Za pomoc w uzyskaniu tych danych autor niniejszej pracy dziękuje bardzo Pani Monice Pal.

8 Rodzina Lissów wyjechała do Wiednia z podobnych powodów, z jakich znalazł się tam, wspomniany w przyp. 5, rabin Caro.

9 Inaczej niż np. w haśle osobowym Zofii Lissy, gdzie mowa jest o fortepianie i teorii muzyki, zob.: Elżbieta Dziębowska, „Lissa, Zofia”, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM*, red. Elżbieta Dziębowska, t. 5, Kraków 1997, s. 368–370 (zob. s. 368).

10 Zob.: *Gimnazjum im. Królowej Jadwigi: Sprawozdanie za rok szkolny 1920–21*, t. 8, Lwów 1921, zob. s. 11–16: „Wykaz uczennic w roku sprawozdawczym”.

11 Podczas gdy z cytowanego aktu zaślubin wynika, że Anna (Chana) Buch urodziła się w 1868 roku.

12 W oryginale – „Abgemeldet: Lemberg” (wymeldowanie: Lwów), zob.: Wiener Stadt- und Landesarchiv Wypis z formularzy meldunkowych, sygn. MA 8–B-MEW-4504.

13 W omawianym okresie do stolicy Austrii przybyło ze Wschodu kilkaset tysięcy uciekinierów, głównie narodowości polskiej i żydowskiej. Z braku miejsc w samym Wiedniu umieszczano wiele rodzin w okolicznych miasteczkach, także w Mödlingu.

Fotograf Lissa, właściciel zakładu przy ul. Akademickiej stwierdził w swoim mieszkaniu po powrocie [podkreśl. P.S.] brak srebra stołowego, futer itp. Szkodę oblicza na około 4.000 koron<sup>14</sup>.

Lwowski świat przestępczy nie oszczędził rodziny Lissa także późną jesienią następnego, 1917 r.:

Złodzieje grasują. P. Anna Lissa doniosła policji, że wczoraj jakiś nieznan sprawca dostawszy się przez okno do zakładu fotograficznego przy ul. Akademickiej 18, skradł aparat fotograficzny z przyrządem grającym wartości 400 kor., oraz dwa kawałki sukna wartości 50 kor.<sup>15</sup>

Biorąc pod uwagę informacje podane przez Zofię Lissę w cytowanych już kwestionariuszach na temat stałego pobytu rodziny w Wiedniu w l. 1914–19, można założyć, że w przypadku rodziców na pewno nie był to pobyt stały, bowiem w l. 1916 i 1917 co najmniej bywali oni we Lwowie, a może nawet ponownie w mieście mieszkali na stałe. Wszak w Wiedniu nie byli już zameldowani. Co w tym okresie dokładnie działo się z dziesięcioletnią Zofią, do której szkoły w Wiedniu uczęszczała, gdzie mieszkała – nie wiadomo.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na wymienianą w *Kurierze Lwowskim* ulicę Akademicką 18. Tam właśnie znajdował się, niezwykle popularny we Lwowie, zakład fotograficzny Jakuba Hennera, którego właścicielem od początku stulecia był Noa Lissa – postać w mieście rzeczywiście znana i szanowana<sup>16</sup>.



Il. 4. Dom przy ul. Akademickiej 18

14 *Kurier Lwowski* 34 (1916) nr 12 z 8 I, s. 3.

15 *Kurier Lwowski* 35 (1917) nr 551 z 24 XI, s. 5.

16 Ówczesna ulica Akademicka we Lwowie to obecnie Prospekt Szewczenki.

Lissa prowadził działalność dwutorowo. Z jednej strony świadczył on usługi fotograficzne na rzecz mieszkańców Lwowa, także w filii zakładu, znajdującej się w Stryju, skąd pochodziła Chana Buch i jej rodzina. Z drugiej strony – Noa Lissa rozwijał swoje umiejętności w dziedzinie fotografii artystycznej, odnosząc na tym polu sukcesy. Pierwszą, ważną informację, na temat drogi zawodowej Noa Lissy, opublikował *Kurier Lwowski* z roku 1900:

Śmiem uświadomić Szanowną P.T. Publiczność, że nabyłem na własność, od wielu lat istniejący, pierwszorzędny Zakład fotograficzny, po c.k. fotografie nadwornym – panu J. Hennerze<sup>17</sup>. Obecnie pozyskałem dla tego Zakładu pierwszorzędną siłę z Monachium i uzupełniłem atelier najnowszymi aparatami, tak że pod względem techniki fotograficznej postawiłem obecnie mój zakład na wysokości pierwszorzędnych zakładów europejskich i tuszę sobie, że artystycznym wykonaniem wszelkich zamówień i możliwie przystępnymi cenami potrafię zadowolić nadal dotychczasowych P.T. Klientów zakładu i zjednać sobie dalszą Klientelę tak w stolicy samej, jak i w całym kraju. W tem przekonaniu poleca swój zakład wielce Szanownej P.T. Publiczności N. LISSA właściciel zakładu artystyczno-fotograficznego, dawniej J. Hennera, ul. Akademicka 18<sup>18</sup>.



Il. 5. Rewers jednej z fotografii pochodzącej z zakładu Noa Lissy

17 W rzeczywistości Noa Lissa nie kupił „Zakładu Hennera” od tegoż osobiście, tylko od niejakiego Józefa Popiela (w roku 1899), który nabył firmę od pierwszego właściciela rok wcześniej, pozostawiając jednak nazwę „Zakład fotograficzny J. Hennera”, por. reklamę zamieszczoną przez Popiela w *Kurierze Lwowskim* 16 (1898) nr 230 z 18 VIII, s. 10.

18 *Kurier Lwowski* 18 (1900) nr 250 z 9 IX, s. 5.

Można śmiało stwierdzić, że niecałe dwa lata po ślubie pozycja zawodowa Noa Lissy była ugruntowana. Z usług jego zakładu chętnie korzystali znaczący obywatele miasta, jak na przykład prof. Ołeksandr Kolessa<sup>19</sup>: zachowała się fotografia z roku 1903, na której widnieje on wraz z małżonką oraz jednoroczną córeczką Lubką, późniejszą wybitną pianistką ukraińską (zob. il. 6).



Il. 6. Rodzina Ołeksandra Kolessy na fotografii wykonanej w studio fotograficznym Noa Lissy<sup>20</sup>

Lissa dbał także o reklamę poza Lwowem. Jeszcze w tym samym roku, w wychodzącym w Wiedniu i w Lipsku poczytnym fachowym periodyku zajmującym się sprawami fotografii – *Photographische Korrespondenz* – w majowym wydaniu znaleźć można ogłoszenie: „Atelier N. Lissy – cesarsko-królewskiego fotografa dworskiego”<sup>21</sup>.

Noa Lissa chętnie realizował się w dziedzinie fotografii artystycznej. W roku 1907 *Kurier Lwowski*<sup>22</sup> wymienia go w grupie zdobywców Złotego Medalu w ramach Wystawy Przyrodniczo-Lekarskiej we Lwowie (zob. il. 7)<sup>23</sup>.

19 Ołeksandr Kolessa (1867–1945), wybitny ukraiński literaturoznawca, etnograf, lingwista i polityk. Brat etnomuzykologa Fiłareta, ojciec pianistki Lubki i kompozytora Mykoły Kolessów.

20 Kopia fotografii ze zbiorów prywatnych autora.

21 *Photographische Korrespondenz* 40 (1903) nr 5, s. 110.

22 *Kurier Lwowski* 25 (1907) nr 342 z 25 VII, s. 2.

23 Nagrodzona fotografia zachowała się w zbiorach pani Danuty Thiel-Melerskiej (sygn. 1404). Za zgodę na publikację fotografii autor niniejszej pracy składa serdeczne podziękowanie.



Il. 7–8. Wyróżnienia Noa Lissy, m.in. zdobywcy Złotego Medalu Wystawy Przyrodniczo-Lekarskiej we Lwowie i nagrodzona fotografia, portret nieznannej starszej kobiety

Analiza niektórych lwowskich ksiąg adresowych<sup>24</sup> z omawianych lat pozwala odnotować kilka domicyliów związanych z rodziną Lissów. Była już mowa o ulicy Akademickiej, a także Koralnickiej, gdzie na świat przyszła Zofia. Pojawia się jeszcze adres przy ulicy Małeckiego nr 6<sup>25</sup>, z Noa Lissą jako właścicielem mieszkania, gdzie zameldowana była babcia Zofii Lissy – Gizela (Gitela) Buch, czyli matka Anny (Channy). Rzut oka na plan miasta Lwowa pozwala skonstatować, że trzy domicyle Lissów (Akademicka, Koralnicka, Małeckiego) znajdują się bardzo blisko siebie. Do tego dochodzi jeszcze adres przy ul. Akademickiej 8, gdzie w roku 1916 mieszkała też sama babcia Gizela, „wdowa po lekarzu”, czyli Salomonie Buchu ze Stryja. Na marginesie można tu dodać, że chirurg Salomon Buch od roku 1871 służył, w stopniu podporucznika, jako lekarz asystent w stacjonującym w mieście 65. batalionie piechoty. Po kilku latach, w roku 1879, z powodu inwalidztwa zwolniony został ze służby wojskowej. Zmarł w Stryju w 1881 r.<sup>26</sup>

<sup>24</sup> Zob. np. *Księgi adresowe Król. Stoł. Miasta Lwowa* za lata 1912, 1913, 1916 i inne.

<sup>25</sup> Ulica Małeckiego we Lwowie, obecnie Hrychorowicza.

<sup>26</sup> *Wiener Zeitung* 169 (1871) nr 158 z 25 VI, s. 6.; *Militär Zeitung* 20 (1879) nr 75 z 17 IX, s. 596.



Aby zamknąć temat matki, Anny (Chany), należy powrócić do wspomnianych już kilkakrotnie kwestionariuszy, które Zofia wypełniała już po II wojnie światowej, w Warszawie. Mianowicie na postawione w kwestionariuszu z 1950 r. jedno z pytań – „czy ktoś z członków rodziny był prześladowany przez okupanta i za co? W jakiej formie?” – odpowiedziała: „matka zabita”. Tymczasem z zachowanego w AGAD aktu zgonu matki wynika, że niejaki dr Kielanowski 18 IV 1919 r. poświadczył zgon Anny Lissy, żony fotografa, zamieszkałej we Lwowie, przy ul. Akademickiej 8. W rubryce dotyczącej choroby i rodzaju śmierci wpisał: gruźlica płuc<sup>27</sup>. W cytowanym kwestionariuszu badaczka podaje także rok, w którym zmarł jej ojciec: 1935, co faktycznie zgodne jest z także zachowanym w AGAD aktem zgonu Noa (tu jako Noe) Lissy. Z wpisu dowiadujemy się ponadto, że zmarły w wieku 65 lat był żonaty, a przyczyną śmierci było otrucie<sup>28</sup>.

16. kwiecień 1919	Lwów ul. Akademicka 8	18. kwiecień 1919	Lwów	Anna Lissa, żona fotografa.	Lwów ul. Akademicka 8
-------------------	-----------------------	-------------------	------	-----------------------------	-----------------------

Il. 9. Akt zgonu Anny (Chany) Lissa

13. VIII 1935 L. 3053 Dr. Dardas	11 sierpnia 1935 Lwów S. Dardas	18 sierpnia 1935 Lwów	Noe Lissa fotograf	65	żonaty	Otrucie
--	---------------------------------------	--------------------------	-----------------------	----	--------	---------

Il. 10. Akt zgonu Noa Lissa

Na zakończenie pozostaje przedstawienie jeszcze jednej nieznannej informacji, tym razem dotyczącej rodzeństwa Zofii. Znowu rezultat dały poszukiwania w Księgach Izraelickich w AGAD, w których zachował się wpis o urodzinach 16 I i nadaniu 20 I 1900 r. imion Julia Karolina dziecku płci żeńskiej, z rodziców Noa i Chany Lissa<sup>29</sup>.

16. stycznia 1900 Lwów ul. Akademicka 8	20. stycznia 1900 Lwów ul. Akademicka 8	Julia Karolina 2 im.	~ żona ~ żona	Noe Lissa, żona fotografa we Lwowie	Anna i Chana Lissa, zamieszkała we Lwowie, cicha i spokojna, żona p. lekarza dr. H. Salomona Buch i żona p. Buch, prop. we Lwowie.
--	--	-------------------------	------------------	-------------------------------------	--

Il. 11. Akt urodzenia Julii Karoliny, siostry Zofii Lissy

27 AGAD, Księgi metrykalne, 1789–1943, Księga zmarłych izraelickiego okręgu metrykalnego Lwów na rok 1915–1919, sygn. 3516, s. 148.

28 AGAD, Księgi metrykalne, 1789–1943, Księga zmarłych izraelickiego okręgu metrykalnego Lwów na rok 1915–1919, sygn. 3549, s. 150.

29 AGAD, Księgi metrykalne, 1789–1943, Księga urodzin izraelickiego okręgu metrykalnego miasta Lwów na rok 1900, sygn. 2131, s. 24.



These sources mostly concern her childhood and youth. The numerous previously unknown or unpublished documents described in this article have made it possible to reveal or revise information relating to Zofia, as well as her parents, sister, grandparents and relatives on her mother's side, and also to the period preceding her birth. Most importantly, my archive research has made it possible to correct the hitherto inaccurately given date of Zofia Lissa's birth.

*Translated by Tomasz Zymer*

Słowa kluczowe / keywords: Zofia Lissa, Noa Lissa, Chana Buch-Lissa, Julia Karolina Lissa, Salomon Buch, Izidor Buch, Jecheskel Caro, ul. Akademicka (Lwów) / Akademicka Street (Lvov, Lviv), Wiedeń / Vienna, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie / Central Archives of Historical Records in Warsaw

**Piotr Szalsza**, absolwent Akademii Muzycznej w Katowicach. Pracował w redakcjach muzycznych Telewizji Polskiej jako autor, reżyser i redaktor (1967–81). Od 1983 r. działa jako scenarzysta, reżyser i tłumacz w Wiedniu. Jest twórcą licznych muzycznych portretów filmowych, m.in. Fryderyka Chopina, Wojciecha Kilara, Witolda Lutosławskiego, Krzysztofa Pendereckiego, Witolda Szalonka, Karola Szymanowskiego. Autor kilkudziesięciu haseł w *Österreichisches Musiklexikon* oraz książek o Karolu Szymanowskim (1985) i Bronisławie Hubermanie (2001). Był ponadto organizatorem sympozjów, konferencji naukowych i wystaw tematycznych poświęconych m.in. Chopinowi, Szymanowskiemu, Maksowi Kalbeckowi i Teodorowi Leszetyckiemu. [piotr.szalsza@ar.net](mailto:piotr.szalsza@ar.net)

Film o kwartalniku MUZYKA

